

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Journal of Early Christian Studies, τόμ. 28 (Χειμῶνας 2020)

Τὸ τελευταῖο τεύχος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τῆς North American Patristics Society (NAPS) γιὰ τὸ 2020 ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τοῦ Michael Kochenash μὲ τίτλο: “Cross-Purposes in the Gospel of Judas: What Judas Intended for Evil, God Intended for Good” [σσ. 481-500]. Ὁ νεαρὸς ἐρευνητὴς ἐπιχειρεῖ νὰ προσεγγίσει συγκριτικὰ τὴ θεολογικὴ διάσταση τῆς βιβλικῆς διηγήσεως τῆς πώλησης τοῦ Ἰωσήφ ὡς σκλάβου στὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του, ὅπως αὐτὴ περιλαμβάνεται στὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως ἀπὸ τὴ μία, μὲ τὶς θεολογικὲς προεκτάσεις τῆς προδοσίας τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν Ἰούδα ὅπως αὐτὲς διατυπώνονται στὸ ἀπόκρυφο *Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰούδα* ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μέσα ἀπὸ τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα ποὺ συνεπάγεται ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ (βλ. ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους), ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἀπόκρυφου κειμένου καλεῖται νὰ ἐπαναξιολογήσει τὴν πράξη τοῦ Ἰούδα, ὁ ὁποῖος περιγράφεται μὲ τὰ μελανότερα χρώματα στὶς κανονικὲς εὐαγγελικὲς διηγήσεις. Ἡ διήγησις τοῦ Ἰωσήφ προτείνεται ἀπὸ τὸν σ. τῆς μελέτης ὡς τὸ ἐρμηνευτικὸ πλαίσιο τῆς κατανόησης τῆς πράξης τοῦ Ἰούδα ὅπως ἡ προδοσία τοῦ Ἰωσήφ ὁδήγησε μετὰ ἀπὸ χρόνια στὴ σωτηρία πολλῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸν λιμὸ, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ ἡ προδοσία τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία τελικὰ θὰ ὁδηγήσει στὴ σωτηρία ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰ μελέτη ἀνήκει στὸν Michael Rosenberg καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Popes’ and ‘Patriarchs’, Power and Pluralism: Reading Eusebius with the Mishnah” [σσ. 501-524]. Ὁ ἐβραϊκῆς καταγωγῆς ἐρευνητὴς ἐπιχειρεῖ μία συγκριτικὴ προσέγγισις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὴ μία καὶ τοῦ Μισνά, τῆς κωδικοποιήσεως δηλαδὴ τῶν προφορικῶν νόμων καὶ κανονιστικῶν διατάξεων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ποὺ συναποτελεῖ μαζί μὲ τὴν Γκεμαρά, τὸ *Ταλμούδ*, τὸ βασικὸ βιβλίον τοῦ ραββινικοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὁ σ. ἐξετάζει συγκριτικὰ δύο ἀποσπάσματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἡμερολογιακὰ καὶ ἐορτολογικὰ ζητήματα δηλαδὴ στὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα στὸν Εὐσέβιον καὶ στὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Yom Kippur στὸ Μισνά. Κοινὸ στοιχεῖο ποὺ ἀναδεικνύεται ὡς μέρημα τῶν συντακτῶν τῶν δύο κειμένων ἀποτελεῖ ἡ συνοχὴ τῆς κοινότητος ἔναντι τῆς διαφορετικότητος, καθὼς καὶ τὸ ζήτημα τῆς διάδρασης μεταξὺ πολιτικῆς καὶ διανοητικῆς ἐλίτ.

Ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ καὶ χριστιανικὴ γραμματεία τῆς Παλαιστίνης τὸ τεύχος περνᾷ στὴ λατινικὴ γραμματειακὴ παραγωγὴ, καὶ μάλιστα στὸν χαρακτηριστικώτερο ἐκπρόσωπο τῆς Λατινικῆς χριστιανικῆς γραμματείας τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος, τὸν ἐπίσκοπο Ἰππῶνος Αὐγουστίνον. Ἡ Jessica Wright μὲ τὴ μελέτη της: “Preaching Phrenitis: Augustine’s Medicalization of Religious Difference” [σσ. 525-553] ἐπιχειρεῖ νὰ διασαφηνίσει τοὺς ρητορικοὺς μηχανισμοὺς μὲ τοὺς ὁποίους ὁ ἐκκλησιαστικὸς

συγγραφέας προσπαθούσε να στιγματίσει αποκλίνουσες θρησκευτικές αντιλήψεις και συμπεριφορές. Πράγματι, ο Αύγουστίνος, ακολουθώντας μία αρκετά διαδεδομένη πρακτική της εποχής του που ήθελε να έρμηνεύει τις θρησκευτικές αποκλίσεις με όρους διανοητικών νοσημάτων, αναπτύσσει μία σταθερή και συγκεκριμένη διάγνωση που έφερε τα συμπτώματα της φρενιτιδας με σκοπό να υποτιμήσει την αυτοσυνειδησία και την αξιοπιστία όλων εκείνων που θεωρούσε ότι αποκλίνουν από την ύγιη εκκλησιαστική διδασκαλία και θρησκευτική πρακτική. Με τον τρόπο αυτόν, ενισχύει τη δική του αβθεντία, ως Χριστιανού ιεροκήρυκος-ιατρού και δικαίωνα τις επεμβάσεις έναντι των αντιπάλων του ως θεραπευτικές ενέργειες που σκοπεύουν στην αποκατάσταση της ψυχικής και πνευματικής τους υγείας. Στόν χώρο της λατινικής χριστιανικής παράδοσης παραμένει και η επόμενη κατά σειρά μελέτη του Arthur Urbano με τίτλο: “In the Company of Wisdom: Transforming Cemeteries into Spaces of Learning in Late Antique Milan” [σ. 555-590]. Ο νεαρός μελετητής εστιάζει το έρευνητικό του ενδιαφέρον στην τιμή των μαρτύρων στα χριστιανικά κοιμητήρια του Μιλάνου κατά την περίοδο της Ύστερης Αρχαιότητας. Μέσα από την παρουσίαση των χριστιανικών ταφικών εύρημάτων στην προ-Αμβροσιανή περίοδο, την ανάλυση των παιδαγωγικών μεθόδων που εφαρμόζει ο Άμβρόσιος Μεδιολάνων στο έργο του *De excessu fratris*, τις επεμβάσεις του ίδιου του επισκόπου στον χώρο του κοιμητηρίου και την μελέτη της μετα-Αμβροσιανής διακοσμήσεως του ταφικού μνημείου του μάρτυρα Βίκτωρα στην περιοχή Ciel d’Oro, ο σ. προσπαθεί να καταδείξει τους τρόπους με τους οποίους ένας χώρος ταφής μπορεί να μετατραπεί από τη χριστιανική διάνοηση σε πεδίο παιδαγωγικής δραστηριότητας.

Η πνευματική καθοδήγηση υπό το πρίσμα της σύγχρονης έρευνας σχετικά με τις ιατρικές γνώσεις και πρακτικές κατά την Ύστερη Αρχαιότητα αποτελεί το θέμα της μελέτης: “Medical Art in Spiritual Direction: Basil, Barsanuphios, and John on Diagnosis and Meaning in Illness” [σ. 591-623] του Jonathan Zecher. Στόχος του σ. είναι να καταδείξει ότι η πνευματική καθοδήγηση αποτελεί μία έκδοχή της ιατρικής τέχνης που καθορίζεται από την τελεολογία της σωματικής και ψυχικής υγείας, ή οποία με τη σειρά της βασίζεται σε διαγνωστικές ικανότητες αναφορικά με την αιτιολογία της νόσου ώστε να την νοηματοδοτήσει για τους νοσούντες· γι’ αυτούς ακριβώς τους λόγους μπορεί να οδηγήσει ακόμη και στην απόρριψη της ιατρικής θεραπείας. Με άφετηρία και υπόβαθρο την τελεολογία και τις διαγνωστικές συμβουλές του Γαληνού, του σπουδαιότερου γνωστού ιατρού της Ύστερης Αρχαιότητας, η μελέτη εστιάζει σε σχετικά κείμενα του Μεγάλου Βασιλείου, επισκόπου Καισαρείας της Καππαδοκίας, και των μοναχών Ιωάννου και Βαρσανουφίου, περίφημων ασκητών στην περιοχή της Γάζας στην Παλαιστίνη κατά τον 6ο αί. Τα κείμενα αυτά αντιλαμβάνονται την Ιατρική ως θεϊκό δώρο εντός ενός αφηγηματικού πλαισίου αμαρτίας και σωτηρίας, το οποίο προσδιορίζει μία τελεολογία της σωματικής υγείας που συνδέεται και οδηγεί στην αντίστοιχη πνευματική. Σύμφωνα με αυτήν, ο Μέγας Βασιλείος διακρίνει μεταξύ φυσικών και μη φυσικών αιτιών των ασθενειών για να συστήσει την προσφυγή ή την αποφυγή της ιατρικής παρεμβάσεως. Έχοντας υπ’ όψιν τους τις θέσεις του Μεγάλου

Βασιλείου, οί μοναχοί Βαρσανούφιος και Ίωάννης ἀναπτύσσουν περαιτέρω τὴν αἰτιολογία τῶν ἀσθενειῶν μὲ βάση τὴ μοναστική τους ἐμπειρία καὶ τὴν παράμετρο τῆς πνευματικῆς τελειότητος. Κοινὸς παρονομαστὴς καὶ τῶν τριῶν ἀποτελεῖ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ πνευματικὴ καθοδήγηση θὰ πρέπει νὰ κινεῖται μὲ διάκριση ἀναφορικά μὲ τὴν ἀποδοχὴ ἢ τὴν ἀπόρριψη τῆς ἰατρικῆς, καθὼς οἱ θεολογικὲς προϋποθέσεις τῆς καθοδήγησης ἐπιτάσσουν διαφορετικὲς κατὰ περίπτωσιν ἀντιλήψεις περὶ ὑγείας καὶ νοήματος τῆς ἀσθένειας.

Ἡ τελευταία κατὰ σειράν μελέτη τοῦ τρέχοντος τεύχους ἀνήκει στὸν Scott Ables καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Development in Theological Method and Argument in John of Damascus” [σσ. 625-653]. Πρόκειται γιὰ μία ἀξιόλογη μελέτη ποὺ προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει μὲ μία καινοτόμο ματιὰ τὴ θεολογικὴ συνεισφορά τοῦ Ίωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ στὴ Βυζαντινὴ θεολογία. Βασικὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τῆς θεολογικῆς πρωτοτυπίας τοῦ Δαμασκηνοῦ, σύμφωνα μὲ τὸν σ., ἀποτελεῖ ἡ συναφειακὴ ἐρμηνεία τοῦ ὅρου *περιχώρισις*, τὸν ὁποῖον ὁ ἱερός πατὴρ ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς Χριστολογίας ποὺ κυριαρχοῦσε μέχρι τὸν 8ο αἰ. γιὰ νὰ τὸν ἐφαρμόσει στὸ πεδίο τῆς Τριαδολογίας καὶ τῆς περιγραφῆς ἐνδοτριαδικῶν σχέσεων. Μὲ τὴν κίνηση αὐτὴ ὁ Δαμασκηνὸς καταφέρνει μὲ ἔξυπνο τρόπο νὰ ὑποσκελίσει ἀπὸ τὴ θεολογικὴ του σκευὴ γιὰ τὴν ὕφανση τῆς Χριστολογίας τοῦ τὴν πολεμικὴ γραμματεία τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰ., μὲ κύριους ἐκπροσώπους τοὺς Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, Σεβήρο Ἀντιοχείας καὶ Μάξιμο Ὁμολογητὴ καὶ νὰ καταστήσει τὸν ὑπερασπιστὴ τῆς Τριαδολογίας τῆς Νίκαιας Γρηγόριο Ναζιανζηνὸ ὡς ἀπόλυτη αὐθεντία καὶ γιὰ τὴ διατύπωση τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος. Ἡ μελέτη ἀποτελεῖ μία ἀξιοπρεπὴ προσπάθεια μελέτης τῆς ἐξέλιξης τοῦ ὅρου *περιχώρισις* στὴ θεολογικὴ μεθοδολογία, ποὺ ἐντάσσεται στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῶν μελετῶν γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ δόγματος μὲ ἀναμφίβολα θεολογικὲς, φιλοσοφικὲς καὶ οἰκουμενικὲς προεκτάσεις.

Τὸ τεῦχος ὀλοκληρώνεται μὲ τίς καθιερωμένες βιβλιοκριτικὲς πρόσφατων μονογραφιῶν ποὺ ἀφοροῦν τὸν πρῶμο Χριστιανισμό.

Journal of Eastern Christian Studies, τόμ. 72, τεύχ. 3-4 (2020)

Τὰ δύο πρόσφατα τεύχη τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Χριστιανικῶν Σπουδῶν (Institute of Eastern Christian Studies) τοῦ Nijmegen τῆς Ὁλλανδίας ἐπιμελεῖται ὁ βυζαντινολόγος τοῦ πανεπιστημίου τῆς Βιέννης Christoph Erismann. Ἡ πρώτη κατὰ σειράν μελέτη ἀνήκει στὴ Sarah Stroumsa ἀπὸ τὸ Ἑβραϊκὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Logic as Interconfessional Weapon in the Early Islamic World: Maniq, Qiyās, Kalam” [σσ. 181-201]. Ἡ σ. ἐστιάζει τὸ ἐρευνητικὸ τῆς ἐνδιαφέρον στὴ χρῆση τῆς Ἀριστοτελικῆς, κατὰ κύριο λόγο, λογικῆς ἀπὸ ἀραβόφωνους θεολόγους κατὰ τὴν περίοδο διαμόρφωσης τῆς θεολογίας στὴν Ἀραβικὴ γλῶσσα (9ος-10ος αἰ.) καὶ εἰδικὰ μέσα σὲ ἓνα πλαίσιο διαθρησκειακῆς πολεμικῆς. Παρ’ ὅτι δὲν καταφαίνεται ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς μελέτης, ἡ Stroumsa ἐξετάζει μία μᾶλλον ἀγνοημένη ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα ομάδα συγγραφέων ἀπὸ τὸ γνωστὸ μονοθεϊστικὸ τρίγωνο, τοὺς ἀραβόφωνους

δηλαδή Έβραίους θεολόγους που δραστηριοποιήθηκαν κατά την προαναφερθείσα χρονική περίοδο. Με την Αριστοτελική λογική καταπιάνεται ως έναν βαθμό και η μελέτη του Vittorio Berti από το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας με τίτλο: “The Synod of Henanīshō’ II (775) and the Aristotelian Vogue among East Syrian Scholars” [σσ. 203-215]. Ο Ίταλός έρευνητής και ειδικός στις Συριακές σπουδές εξετάζει μία ενδιαφέρουσα πτυχή της ιστορίας της Άσσυριακής Έκκλησίας ή αλλιώς Έκκλησίας της Ανατολής, την έκλογη δηλαδή του Ένανίσο του Β΄ ως καθολικού Σελευκειάς-Κτησιφώντος από μία τοπική σύνοδο που έλαβε χώρα στη Βαγδάτη το 775. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία η δυναστεία των Άββασιδών χαλιφών μεταφέρει την πρωτεύουσα του χαλιφάτου από την Δαμασκό της έλληνιστικής Συρίας στη Βαγδάτη, η οποία παραδοσιακά αποτελούσε την κοιτίδα της λεγόμενης Άσσυριακής Έκκλησίας. Κατά συνέπεια, οι Χριστιανοί της γεωγραφικής περιοχής του Ίράκ βρίσκονται πλέον στο κέντρο μιάς αυτοκρατορίας που εκτείνεται από τη Μεσόγειο μέχρι τον Ίνδικό ώκεανό, από τις έρημους της Άραβικής χερσονήσου μέχρι και τις στέπες της Κεντρικής Άσίας. Για τη διαχείριση και τη διοίκηση μιάς τέτοιας άχανους αυτοκρατορίας απαιτούνταν γλωσσικές και επιστημονικές ικανότητες, τις οποίες η Χριστιανική διανοητική έλιτ της Βαγδάτης είχε τη δυνατότητα και την προθυμία να προσφέρει στην ύπηρεσία του χαλιφάτου. Πράγματι, η έλληνίζουσα τάση των Συρόφωνων χριστιανών που καλλιιεργήθηκε στις μονές και τις θεολογικές σχολές της Ήδεσσας και της Νίσιβης από τον 6ο αι. και έξής, και ιδιαίτερος η μελέτη της άριστοτελικής λογικής, απέτέλεσε το χρυσό κλειδί που επέτρεψε σε συγκεκριμένους χριστιανικούς κύκλους διανοουμένων της Βαγδάτης να άνοιξουν την πόρτα της κοινωνικής άναγνώρισης σε διοικητικές θέσεις της αυτοκρατορίας αλλά και της έκκλησιαστικής ανέλιξης εντός της Άσσυριακής Έκκλησίας. Το κείμενο της συνόδου περιλαμβάνεται στην κλασική κανονική συλλογή της Άσσυριακής Έκκλησίας –γνωστή μεταξυ των ειδικών με τη λατινική της όνομασία ως *Synodicon Orientale*– και άντικατοπτρίζει μία σύνθετη διαδικασία έπεξεργασίας έπίσημων έκκλησιαστικών κειμένων που άποσκοπεί στη διευθέτηση των διαφορών άντιτιθέμενων έκκλησιαστικών ομάδων μέσω της έπιβολής ενός έρμηνευτικού πλέγματος λογικών κατηγοριών. Ό σ. έπιχειρεί να έρμηνεύσει τον τρόπο χρήσεως και τη σημασία των συγκεκριμένων λογικών κατηγοριών όπως αυτές άντικατοπτρίζονται στο κείμενο της συνόδου και παρουσιάζει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτικής έφαρμογής των φιλοσοφικών άρχων της λογικής από τη Συρόφωνη χριστιανική διάνοηση.

Η έπόμενη κατά σειρά μελέτη υπό τον τίτλο: “Muhammad ibn al-Layt’s Letter to the Byzantine Emperor and its Arguments from Correct Language” [σσ. 217-239] άνήκει στην Elvira Wakelnig από το πανεπιστήμιο της Βιέννης και καταπιάνεται με τον γνωστό ιμάμη του Ούμαγιαδικού χαλιφάτου της Αιγύπτου al-Layt και πιό συγκεκριμένα με την έπιστολή που άπηύθυνε προς τον Βυζαντινό Αύτοκράτορα Κωνσταντίνο τον Στ΄ περι τα τέλη του 8ου αι. Η έπιστολή, με άφορμή την παραδοσιακή ισλαμική πολεμική έναντι της χριστιανικής διδασκαλίας και ιδιαίτερος της ιδιότητας της Υιότητας στην Τριαδολογία, άναπτύσσει μία φιλοσοφικά δομημένη έπιχειρηματολογία άναφορικά με την όρθη και με λογική

συνέπεια χρήση του λόγου. Ἡ σ. ἐντάσσει τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς στὴν ἱστορική του συνάφεια καὶ παρουσιάζει κριτικὰ τὴ φιλοσοφική του ἐπιχειρηματολογία γύρω ἀπὸ τὴ λογικὴ χρῆση τῆς γλώσσας. Στὸ πεδίο τοῦ ἰσλαμο-χριστιανικοῦ διαλόγου μὲ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο παραμένει καὶ ἡ ἐπόμενη μελέτη τοῦ Peter Adamson ποὺ φέρει τὸν τίτλο: “Yah’ya ibn ’Adi against al-Kindi on the Trinity” [σσ. 241-271]. Θέμα τῆς μελέτης ἀποτελεῖ τὸ ἔργο τοῦ Χριστιανοῦ φιλοσόφου τῆς λεγόμενης «Σχολῆς τῆς Βαγδάτης» Yahya ibn Adi, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ἀπαντητικὲς πραγματεῖες σὲ μὴ σωζόμενα πλέον πολεμικὰ ἔργα τοῦ μουσουλμάνου φιλοσόφου al-Kindi· κεντρικὸς ἄξονας τῶν ἔργων τοῦ ibn Adi ἦταν ἡ ὑπεράσπιση τῆς χριστιανικῆς περὶ Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίας. Ὁ σ. καταδεικνύει ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τόσο τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου ὅσο καὶ τοῦ μουσουλμάνου ὁμοτέχνου του, ὅπως διασώζονται ἀπὸ τὸν πρῶτο, περιέχονται καὶ σὲ ἄλλα ἔργα τῶν δύο ἀραβόφωνων διανοητῶν καὶ κυρίως στὸ *Περὶ πρώτης φιλοσοφίας* τοῦ al-Kindi καὶ τὴν *Πραγματεία περὶ ἐνότητος* τοῦ ibn Adi. Ἰδιαιτέρη ἔμφαση δίδεται στὴν προσπάθεια τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου νὰ καταδείξει τὸ ἄτοπο τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ al-Kindi καὶ κατ’ ἐπέκταση τῆς πληρέστερης καὶ ὀρθότερης χρήσεως ἐκ μέρους του τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Ἡ μελέτη ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν πρώτη σύγχρονη μετάφραση τοῦ συγκεκριμένου ἔργου τοῦ ibn Adi.

Ὁ Christophe Erisman, παραμένοντας στὴν ἴδια θεματικὴ, μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τὴ Βαγδάτη τῶν Ἀββασιδῶν χαλιφῶν στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 9ου αἰ. μὲ τὴ μελέτη του: “Common Notions and Rational Arguments: Nicetas of Byzantium’s Logical Arsenal and Ninth-Century Byzantine Polemic against Islam” [σσ. 273-290]. Θέμα αὐτῆ τῆ φορά ἀποτελεῖ ὁ λόγιος βυζαντινὸς συγγραφέας Νικήτας ὁ Βυζάντιος καὶ οἱ μελέτες του κατὰ τοῦ Ἰσλάμ, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ χαρακτηριστικώτερο παράδειγμα χρήσεως τῆς Ἀριστοτελικῆς λογικῆς σὲ βυζαντινὴ πολεμικὴ θρησκευτικὴ πραγματεία τοῦ 9ου αἰ. Παρ’ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ στὸ ἔργο τοῦ Νικήτα, ἐν τούτοις ὁ βυζαντινὸς λόγιος χρησιμοποιεῖ ἀρκετὰ συχνὰ πολλὰ ἀπὸ τὶς ἔννοιες-κλειδιά τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς. Ἀπαντώντας στὶς μουσουλμανικὲς κατηγορίες ἐναντίον τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ὡς ἀντιστρατευόμενες τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς λογικῆς, ὁ Νικήτας παρουσιάζει μίαν καλὰ δομημένη ἔκθεση τοῦ Χριστιανικοῦ δόγματος καὶ προχωρεῖ σὲ κριτικὴ ὀρισμένων πτυχῶν τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ μελέτη ἐξετάζει καὶ ἀναλύει τὴ χρῆση τῆς λογικῆς στὶς θρησκευτικὲς διαμάχες αὐτοῦ τοῦ εἴδους καὶ ἐξετάζει τὰ πιθανὰ κίνητρα γιὰ τὴ χρῆση τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς σὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο πλαίσιο. Στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 9ου αἰ. καὶ μὲ θέμα τὸν ἴδιο συγγραφέα τοποθετεῖται ἡ μελέτη τοῦ Dirk Krausmuller μὲ τίτλο: “Christology in Ninth-Century Constantinople: Nicetas of Byzantium’s Treatise Against the Armenian” [σσ. 281-318]. Ἀντικείμενο αὐτῆ τῆ φορά εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Νικήτα: *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς σταλείσης ἐπιστολῆς ἐκ τοῦ ἄρχοντος τῆς Ἀρμενίας*, ἡ ὁποία συνετάχθη κατόπιν προτροπῆς τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ περιλαμβάνει ἓνα μεγάλο εὔρος Χριστολογικῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ βασιζοῦνται σὲ προγενέστερο σωζόμενο καὶ μὴ ὑλικό. Μέσα ἀπὸ μίαν λεπτομερῆ ἐξέταση τοῦ περιεχομένου, ὁ σ. συνεισφέρει στὴν ὀρθότερη κατανόηση τῆς τελευταίας φάσεως ἐξέλιξης τῆς Χαλκηδόνιας Χριστολογίας.

Τὰ δύο τεύχη ὀλοκληρώνονται μὲ τις καθιερωμένες βιβλιοκρισίες μονογραφιῶν ποὺ ἀφοροῦν διάφορες πτυχές τῶν Χριστιανικῶν Ἀνατολικῶν Σπουδῶν.

Δρ. Νικόλαος Κουρεμένος

Rassegna di Teologia, τεύχ. 4 (2020)

Στὴν πρώτη μελέτη τοῦ 4ου τεύχους γιὰ τὸ ἔτος 2020 τοῦ περιοδικοῦ *Rassegna di Teologia* ὑπὸ τὸν τίτλο: «Στὸ “πνεῦμα” τῆς Ἐγκυκλίου Fratelli tutti» («Sullo “spirito” dell’Enciclica Fratelli tutti») ὁ Francesco Donadio ἀναφέρει πὼς οἱ ὀκτώ πρῶτες παράγραφοι, δηλαδὴ τὸ Προοίμιο, τῆς Ἐγκυκλίου κάνουν μία γενικὴ θεώρηση αὐτοῦ ποὺ ἡ Ἐγκύκλιος ἀναπτύσσει. Ὁ συγγραφέας προτείνει μία κριτικὴ ἀνάγνωση τοῦ προοιμίου τῆς Ἐγκυκλίου, τονίζοντας ὅ,τι μέσα στὸ κείμενο μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει, νὰ βοηθήσει ἢ καὶ νὰ προωθήσει μία συλλογικὴ συνειδητοποίηση τῆς παγκόσμιας ἀδελφосύνης, ποὺ εἶναι ἓνα καινὸ αἴτημα τῆς νεωτερικότητας καὶ μία νέα εὐκαιρία νὰ ἀναπτυχθεῖ μία ἀδελφосύνη ποὺ νὰ εἶναι ἀνοιχτὴ κι ὄχι κλειστὴ ὅπως ἔχει δυστυχῶς πιστοποιηθεῖ μέχρι σήμερα.

Στὴν ἐπομένη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: «Οἰκολογικὲς ἀναφορὲς στὴ “Βιβλικὴ Ἀνθρωπολογία” τῆς Ποντιφικῆς Βιβλικῆς Ἐπιτροπῆς» («Spunti ecologici nell’itinerario di antropologia biblica della Pontificia Commissione Biblica») ὁ Andrea Villafiorita Monteleone, ἀφοῦ ἐπιχειρεῖ μία μέχρι τώρα σύνοψη τῆς πανδημίας καὶ τὸ πὼς αὐτὴ φανέρωσε τὸ εὐθραυστο τῶν ἐπιλογῶν μας ποὺ ἔχουν ἀντίκτυπο στὴν οἰκολογία, ἀναλύει τὰ στάδια συγγραφῆς τῆς «Βιβλικῆς ἀνθρωπολογίας» ποὺ πρόσφατα ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ποντιφικὴ Βιβλικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἐντοπίζει ὀρισμένα καίρια σημεῖα σὲ αὐτὴν γύρω ἀπὸ τὴ θεμελίωση τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, ὥστε νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα πὼς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀξιολογήσουμε θεολογικὰ τὴ σχέση ἀνθρώπου-Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου-κόσμου, ὥστε νὰ θεμελιώσουμε σὲ στέρεες βάσεις τὴν οἰκολογικὴ μας συμπεριφορὰ.

Στὴν ἐπομένη μελέτη τοῦ τεύχους ὁ Enrico Cattaneo μὲ τὸ δοκίμιο: «Μία ἐπανανάγνωση τῆς Ἐπιστολῆς Βαρνάβα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἔννοιας “διαθήκη”» («Una rilettura della Lettera di Barnaba alla luce della categoria di “testamento” (diatheke)») κάνει μία συστηματικὴ ἀνάγνωση τῆς Ἐπιστολῆς Βαρνάβα μέσα ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς «διαθήκης», ἢ ὁποῖα δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποδίδεται, κατὰ τὸν ἴδιο, ἢ νὰ κατανοεῖται ὡς «συνθήκη/συμμαχία», ὅπως κάνει ἤδη ἡ πλειονοψηφία τῶν ἐρευνητῶν, ἀλλὰ ὡς «διαθήκη». Ὁ ἀρθρογράφος φθάνει στὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὴ ἡ προσέγγιση ἐπιτρέπει νὰ κατανοήσουμε καλύτερα ἓνα ὄχι εὐκόλο κείμενο. Σὲ κάθε περίπτωση, δὲν πρόκειται γιὰ μία «τεχνητὴ» μετάφραση, διότι ἐὰν κάτι εἶναι βέβαιο, αὐτὸ εἶναι πὼς ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς, μιλώντας γιὰ «διαθήκη», δὲν ἐννοοῦσε τὴ διάθεση μιᾶς «συμμαχίας». Κατὰ τὸν τρόπο αὐτόν, ἡ ἔννοια τῆς διαθήκης ὑπογραμμίζει ἀπὸ τὴ μία –καὶ κυρίως– τὴν πρωτοβουλία Θεοῦ καὶ τὶς ὑποσχέσεις Του, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀπουσία ἀπαντήσεως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, εἴτε Ἰουδαῖο εἴτε ἐθνικό, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκη ὁ Υἱὸς νὰ εἶναι πραγματικὰ ὁ κληρονόμος τῆς διαθήκης τοῦ Πατρὸς, κάτι ποὺ κατέστη ἐφικτὸ μὲ τὸν ἐκούσιό Του θάνατο.

Στην επόμενη μελέτη του τεύχους υπό τον τίτλο: «Σώμα, πνεύμα, κόσμος. Ἡ αναδυόμενη εμπειρία του Francisco J. Varela» («Corpo, spirito, mondo. L'esperienza emergente in Francisco J. Varela») ὁ Secondo Bongiovanni ἀναφέρει πῶς ἡ καινοτόμος σκέψη τοῦ Varela προσφέρει πολλές ἀφορμές στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη γύρω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη εμπειρία. Συγκεκριμένα, σὲ σχέση μετὰ τὴν ἀμοιβαία σύσταση ὀργανισμοῦ καὶ περιβάλλοντος, ἡ ὁποία πραγματώνεται μετὰ τὴν εἰς βάθος ἐνσωμάτωση τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς σωματικῆς γνώσεως ποὺ διαθέτει ἕνας ὀργανισμὸς (τὴ σωματικὴ του δηλαδὴ προδιάθεση), προκύπτει ἡ ἀδυναμία νὰ ἐννοήσουμε τὸ σῶμα ἀπλῶς ὡς κάτι ποὺ βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ πνεύματος, διότι οἱ σωματικὲς καὶ κινητικὲς ἐνέργειες δὲν εἶναι δευτερεύοντα συστήματα ἀλλὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ πνεύματος.

Ἡ Veronica Petito μετὰ τὸ ἄρθρο της ὑπὸ τὸν τίτλο: «Σχετικὰ μετὰ τὸ κακὸ καὶ τὴν ἐλευθερία. Ὅρισμένες σημειώσεις ἐκκινώντας ἀπὸ τὸν Ἰμάνουελ Κάντ» («Sul male e la liberta. Note a partire da Immanuel Kant») στοχάζεται γύρω ἀπὸ τὴν σχέση κακοῦ καὶ ἐλευθερίας ἐκκινώντας ἀπὸ μία καντιανὴ προοπτικὴ, ὅπου τὸ ριζικὸ κακὸ καὶ ἡ ἐλευθερία συναντῶνται στὴν ἠθικὴ ἀρχή. Οἱ ἐρωτήσεις ποὺ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς θέτει βρίσκουν ἔκφραση στὴ διάθεση ποῦ, κατὰ τὸν Κάντ, συνιστᾷ τὸν «ἀόρατο» τόπο τῆς ἠθικότητος. Πράγματι, στὴν ἀνθρώπινὴ μας κατάσταση ἡ ἠθικότητα ἐκφράζει μία ἐσωτερικὴ εμπειρία μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ σκέψη ἀνοίγεται σὲς ἀπρόσιτες ὁδοὺς τῆς γνώσεως.

Τὸ ἄρθρο τοῦ Francesco Malaguti μετὰ τίτλο: «Ἡ ἀντίληψη τοῦ Θεοῦ στὴ μυστικιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Ibn al-'Arabi (1165-1240)» («La concezione di Dio nella mistica filosofica di Ibn al-'Arabi (1165-1240)») ἐξετάζει τὸν φιλοσοφικὸ σουφισμὸ τοῦ Ἀνδαλουσίου μουσουλμάνου Ibn al-'Arabi καὶ ἐπικεντρώνεται κυρίως στὴ διδασκαλία του γύρω ἀπὸ τὴ μοναδικότητα τοῦ εἶναι. Τὸ ἄρθρο παρέχει μία θεώρηση τῆς μεταφυσικῆς σκέψεως τοῦ μουσουλμάνου φιλοσόφου καὶ δείχνει τὸ πῶς αὐτὴ συνδέεται μετὰ τὶς ἐπιστημολογικὲς θεματικὲς. Ἐπιπλέον, ὁ ἀρθρογράφος συγκρίνει τὴ σκέψη τοῦ Ἀραβὰ στοχαστῆ μετὰ τὶς θεωρίες τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Giacomo Costa μετὰ τὸ ἄρθρο του ὑπὸ τὸν τίτλο: «Πολλὲς ἀκτὲς, μία θάλασσα. Νέες ὁδοὶ γιὰ τὴν ὀλιστικὴν οἰκολογία στὴ Μεσόγειο» («Tante sponde, lo stesso mare. Nuovi cammini di ecologia integrale per il Mediterraneo»), ἐκκινώντας ἀπὸ μία ἀνάλυση τῆς πραγματικότητος τῆς Μεσογείου, ποὺ τὴ θεωρεῖ ὡς μία ἐνόητα ποὺ ἔχει διαταραχθεῖ καὶ στὴν ὁποία συνυπάρχουν λαοί, πολιτισμικὲς παραδόσεις καὶ θρησκευτικὲς ἐκφράσεις διαφορετικὲς, ἐπισημαίνει πῶς ἡ διδασκαλία τοῦ Πάπα Φραγκίσκου, μετὰ τὶς ιδιαίτερες ἀναφορὲς στὴν ἔννοια τῆς ὀλιστικῆς οἰκολογίας, προσφέρει τρόπους δράσεως ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ ἀνασυνθέσουμε τὴν ἐνόητα τοῦ σύγχρονου κόσμου μέσα ἀπὸ μία ἀδελφοσύνη ποὺ μπορεῖ νὰ ἐνώσει ὅλη τὴν ἀνθρώπινη οἰκογένεια.

Ὁ Marco Vitelli, μετὰ τὴ μελέτη του ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ Ὑπατία τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ ὁ Κυρήνης Συνέσιος: μία διαπολιτισμικὴ σχέση σὲ μία ἐποχὴ μὴ ἀνεκτικότητος. Μετὰ ἀφορμὴ ἕνα πρόσφατο βιβλίο» («Ippazia di Alessandria e Sinesio di Cirene: un rapporto interculturale in un'età di intolleranza. A proposito di un libro recente»), συζητᾷ γιὰ τὴ «διαπολιτισμικὴ» σχέση μετὰξὺ δύο κορυφαίων προσωπικοτήτων τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος: τῆς Ὑπατίας καὶ τοῦ Κυρήνης Συνεσίου. Ἡ πρώτη κορυ-

φαία ἔθνικη φιλόσοφος τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὁ δεύτερος μαθητῆς της καὶ ἐν συνεχείᾳ χριστιανὸς ἐπίσκοπος. Ἀπὸ αὐτῆ τῆ μοναδικῆ σχέση μεταξύ δύο ἐκφραστῶν πολιτισμῶν ποὺ ἐκείνη τὴν περίοδο βρίσκονταν σὲ μία ἔντονη σύγκρουση, προκύπτει ἓνα χρήσιμο μάθημα μιᾶς ἁρμονικῆς συνύπαρξης, ἂν καὶ μὲ διαφορετικὲς ἀφετηρίες καὶ ἀναφορές.

Ὁ τόμος κλείνει μὲ τὴν παρουσίαση ὀρισμένων πρόσφατων θεολογικῶν τίτλων.

Urbaniana University Journal, τεύχ. 3 (2020)

Στὴν πρώτη μελέτη τοῦ τρέχοντος τεύχους, ἡ Lorella Congiunti μὲ το ἄρθρο της ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ὁ Θεὸς στὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως» («Dio nella filosofia della natura») ἐρωτᾷ ποιὰ θέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ στὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως. Ὡς «φιλοσοφία τῆς φύσεως» ὀρίζεται τὸ θεωρητικὸ γνωστικὸ πεδίο ποὺ μελετᾷ ἀπὸ μεταφυσικὴ ἀποψη τὸ σύνολο τῶν μὴ τεχνητῶν ὑλικῶν ὄντων. Ἄν καὶ ἡ σύγχρονη φιλοσοφία ἀμφισβήτησε αὐτὴν τὴ θεωρητικὴ προσέγγιση, προτιμώντας μία περισσότερο «τεχνολογικὴ» προσέγγιση στὴ φύση, ἡ πρόσφατη ἔρευνα ἀνέκτησε μὲ ἐπιμονὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ μία φιλοσοφικὴ ματιὰ στὴ φύση. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μέρος τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἀναπόφευκτα ἐμπλέκεται στὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως ὡς πρωταρχικὴ αἰτία αὐτῆς. Αὐτὴ ἡ προσέγγιση δείχνει τὴ συνεκτικότητα καὶ τὴ συνέχεια μεταξύ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως καὶ τῆς μεταφυσικῆς.

Ὁ Luca Tuninetti μὲ τὸ κείμενό του: «Γνωρίζοντας τὸν Θεό» («Conoscere Dio») ἀναφέρει ὅτι ὅποιος ἔχει κάποια γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι σὲ θέση νὰ διαμορφώνει κρίσεις ποὺ μποροῦν νὰ δικαιωθοῦν ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν βασίζονται σὲ λογικὰ συμπεράσματα, τὴν ἐμπειρία ἢ τὴν πίστη στὴ θεία ἀποκάλυψη. Σὲ κάθε περίπτωση, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ κάνουμε μία κρίση εἶναι ἀπαραίτητο οἱ ἔννοιες ποὺ χρησιμοποιοῦμε νὰ μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν στὸν Θεό, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ ὅλα χρειάζεται νὰ εἶναι σαφὲς σὲ τί ἀναφερόμαστε ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ τὸν Θεό. Πρέπει, μὲ ἄλλα λόγια, νὰ βλέπουμε πῶς μποροῦμε νὰ ἀνακαλύψουμε αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, τὴν κατὰ τὰ ἄλλα ἄγνωστη, ποὺ ὑποδηλώνεται μὲ τὴ λέξη «Θεός». Αὐτὸ εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ, ὅταν ἡ ἐρώτηση γύρω ἀπὸ τὸ «γιατί» τῶν πραγμάτων ὀδηγεῖ τὸν ἀνθρώπινο λόγο νὰ ἐντοπίσει μία πρώτη ὑπερβατικὴ αἰτία. Δεδομένου ὅτι ἡ ἀντίληψή μας γιὰ τὸν Θεὸ διαμορφώνεται μὲσῶ τῆς διερεύνησης τῆς πρωταρχικῆς αἰτίας τῶν πραγμάτων, ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ ἐμποδίζεται ἀπὸ μία νατουραλιστικὴ νοοτροπία ποὺ περιορίζει τὴν ἀναζήτηση τῶν αἰτιῶν σὲ ὅ,τι μπορεῖ νὰ γίνῃ γνωστὸ μὲσα ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστήμες. Τὸ ἐρώτημα φαίνεται ἰδιαίτερος κρίσιμο γιὰ ἐκείνους ποὺ πιστεύουν ὅτι ἡ ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος.

Ὁ Hochschild Joshua μὲ τὸ ἄρθρο του ὑπὸ τὸν τίτλο: «Εὐσέβεια δίχως μεταφυσική: Ἡ ἠθικὴ παιδαγωγία στοὺς Διαλόγους τοῦ Hume ἀναφορικὰ μὲ τὴ φυσικὴ θρησκεία» («Piety without Metaphysics: The Moral Pedagogy of Hume's *Dialogues Concerning Natural Religion*») ἐπισημαίνει ὅτι μία προσεκτικὴ ἀνάγνωση τῶν Διαλόγων τοῦ Hume γύρω ἀπὸ τὴ φυσικὴ θρησκεία ἀποκαλύπτει ὅτι τὸ κείμενο

δεν είναι αυτό που φαίνεται. Και τούτο διότι, περισσότερο και από ένα έργο φυσικής θεολογίας που άποσκοπούσε να δείξει κάτι με επιχειρήματα σχετικά με την ύπαρξη και τη φύση του Θεού, οι *Διάλογοι* αποδεικνύουν ότι ένσαρκώνουν μία ήθικη παιδαγωγική που αποτελεί παράδειγμα και που προσπαθεί να ενσταλάξει μία αντίληψη για την ευσέβεια και τη θρησκεία ως «ἀρετές». Ο σ. υπερασπίζεται αυτήν την έρμηνεία εξετάζοντας τρεις έναλλακτικές –άλλα τελικά ανεπαρκείς– έρμηνείες του κειμένου ενώ συγκρίνει την ήθικη παιδαγωγική του Hume με αυτήν του Θωμά Ακινάτη στο *Summa Theologiae* για να τονίσει τη φιλοδοξία, όπως και τους περιορισμούς, της απόπειρας του Hume να χαρακτηρίσει την ευσέβεια χωρίς μεταφυσική.

Στην επόμενη μελέτη υπό τον τίτλο: «Έχει ανάγκη ή ήθικη τον Θεό;» («L'etica ha bisogno di Dio?») ο Aldo Vendemiati υποστηρίζει ότι σύμφωνα με όρισμένους ή ήθικη είναι ή αναζήτηση καθήκοντων και δικαιωμάτων νομικής φύσης και απαιτεί έναν Θεό «νομοθέτη». Χωρίς αυτόν, θα πρέπει να εγκαταλειφθεί ή έννοια της ήθικης υποχρέωσης και να αφοσιωθούμε σε μία ήθικη ἀρετών δίχως υποχρεώσεις. Η έρμηνευτική αυτή (ή «Θεωρία των Θεϊκών Έντολών») ωστόσο αποτυγχάνει να λύσει το βασικό πρόβλημα: ακόμη κι αν υπάρχει ένας Θεός νομοθέτης, γιατί πρέπει να υπακούμε σε αυτόν; Είτε επειδή ή υπακοή είναι από μόνη της κάτι καλό είτε επειδή αυτό που δίδει ως έντολή ο Θεός είναι καλό. Άρα δεν είναι ή θείκη έντολή που είναι το θεμέλιο του καθήκοντος, αλλά το ίδιο το καλό. Είναι επομένως απαραίτητο να τοποθετήσουμε την ήθικη στο αγαθό, στους σκοπούς της ανθρώπινης ζωής. Τα ένάρετα ανθρώπινα αγαθά προσδιορίζονται με αυτήν ακριβώς την τάξη, καθώς απαιτούν μία ανταπόκριση στη συμπεριφορά τους δημιουργώντας έτσι κάποια όρισμένα ήθικα καθήκοντα. Όμως οι θεμελιώδεις ἀρχές της ήθικης τάξεως είναι γνωστές καθ' αυτές, ενώ αντίθετα ή ύπαρξη του Θεού δεν είναι και πρέπει να επιτευχθεί μέσα από μία διαρθρωτή μεταφυσική διαδικασία. Επομένως ή ήθικη μπορεί να διαρθρωθεί πριν από τη μεταφυσική θεώρηση του Θεού. Όστόσο, στον βαθμό που ή ήθικη είναι φιλοσοφία, πρέπει να συμπεριληφθεί και να ένταχθεί στην τάξη των «πρώτων αιτίων» και ως εκ τούτου να ανοίξει τον δρόμο στη μεταφυσική αναζήτηση του Καλού ως καθ' αυτό, που δίνει νόημα σε κάθε συγκεκριμένο σκοπό. Χάριν επομένως της έννοιας της συμμετοχής, είναι δυνατό να αναπτυχθεί μία ήθικη που να είναι απόλυτως φυσική όσον ἀφορᾶ την επιστημονική και δεοντολογική της διάσταση και ταυτόχρονα πλήρως θεολογική όσον ἀφορᾶ τη μεταφυσική της βάση.

Ακολούθως, ο Jesús Angel Barreda με τη μελέτη του με τίτλο: «*Veritatis Gaudium*. Έκπαιδευόντας στο έργο του εὐαγγελισμού» («*Veritatis Gaudium*. Formare all'evangelizzazione») έπισημαίνει ότι ή παπική Άποστολική Διάταξη *Veritatis gaudium* ξεκινᾶ από τη στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ των ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν και εὐαγγελισμού. Ὑπ' αυτήν την έννοια ή Διάταξη ἀγγίζει την καρδιά της ιεραποστολικής έπιστήμης. Η Έκκλησία έχει μία εὐαγγελιστική άποστολή μέσα από την όποία έπιβεβαιώνεται ή ταυτότητά της και στην όποία πρέπει να ανταποκριθεί όλος ο λαός του Θεού. Οί έκκλησιαστικές σπουδές έμπλέκονται στην ανάπτυξη αυτής της ταυτότητας, ή όποία καλλιεργείται σήμερα με νέο τρόπο

πο, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν πραγματικότητα μιᾶς Ἐκκλησίας ποὺ εἶναι ἀπολύτως ἱεραποστολική. Τί εἶδους ἐκπαίδευση ἀπαιτεῖται ἀπὸ τοὺς ποιμένες σήμερα σὲ μία ἱεραποστολική Ἐκκλησία; Ποιά πρέπει νὰ εἶναι τὰ βασικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἀνανέωση καὶ τὴν ἐνθάρρυνση τῆς συμβολῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελετῶν σὲ αὐτὸ τὸ τόσο ἀναγκαῖο ἔργο; Πῶς ἐπηρεάζει τὸν προγραμματισμὸ τους; Αὐτὸς εἶναι ὁ προσανατολισμὸς τοῦ προβληματισμοῦ ποὺ προτείνεται στὸ ἄρθρο.

Στὴ μελέτη της ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ ἱεραποστολικότητα τοῦ πόνου τῶν πιστῶν ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ (Α΄ Πέτρο, 2, 18-25)» («La missionarietà delle sofferenze dei credenti che seguono le orme di Cristo (1 Pt 2, 18-25)») ἡ Angela Maria Lupo ἐρευνᾷ ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεῖ λόγος γιὰ τὸν ἱεραποστολικὸ χαρακτήρα τῶν ταλαιπωριῶν ποὺ ὑφίστανται οἱ πιστοί. Ἡ ἐξηγητική-θεολογικὴ ἀνάλυση τοῦ χωρίου Α΄ Πέτρο, 2, 18-25 μᾶς καλεῖ νὰ ἀναλογισθοῦμε πῶς, χάρις στὴ λυτρωτικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ, οἱ πιστοὶ καλοῦνται νὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἴχνη Του, ὑπομένοντας καρτερικὰ κάθε ἄδικη ταλαιπωρία ἐξ αἰτίας τῆς πίστεώς τους. Ἡ ἀνθρώπινη ταλαιπωρία, ἡ ὁποία εἶναι ἀναπόφευκτη καὶ συχνὰ σκοτεινὴ καὶ ἀκατανόητη, εἶναι προορισμένη νὰ ἔχει μία ὑψηλὴ γονιμότητα ποὺ νὰ ἔχει καὶ ἱεραποστολικά ἀποτελέσματα. Πράγματι, μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας τρόπος ποὺ ἀπελευθερώνει αὐτοὺς ποὺ τὴ δέχονται ἀλλὰ ταυτόχρονα μπορεῖ νὰ γίνεῖ καὶ ἓνας τρόπος ἀπελευθέρωσης γιὰ τοὺς ἄλλους. Ὁ Ἰησοῦς, ὁ ὁποῖος προσέλαβε τὶς ἀδυναμίες μας καὶ θεράπευσε τὶς πληγές μας, μᾶς καλεῖ νὰ εἴμαστε συν-εργάτες Του στὴ διαδικασία τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἀνθρωπότητας.

Τὸ ἐπόμενο ἄρθρο εἶναι τοῦ Jerome Sylvester καὶ ἔχει τὸν τίτλο: «Τὸ κίνημα “Khristbhakta”. Ἡ διαλογικὴ ἱεραποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἰνδία» (“Khristbhakta movement. “Dialogical” mission of the Church in India”). Ἀρχικὰ τὸ ἄρθρο παρουσιάζει μία περιλήψη τῆς ἱστορίας τῆς εὐαγγελισμοῦ τῆς Ἰνδικῆς ἡπείρου, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Θωμᾶ ἕως σήμερα. Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ μία εἰς βάθος μελέτη βασισμένη στὴ διδακτορικὴ ἔρευνα ποὺ πραγματοποίησε ὁ συγγραφέας σχετικὰ μὲ τὸ κίνημα ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς «Khristbhakta» (θιασῶτες τοῦ Χριστοῦ) καὶ ποὺ ὑπάρχει στὴ Βόρεια Ἰνδία. Οἱ πιστοὶ τοῦ κινήματος, ποὺ ἀριθμοῦν δεκάδες χιλιάδες μέλη, δὲν ἐπιζητοῦν τὸ βάπτισμα οὔτε θέλουν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ μία ὀργανωμένη ἐκκλησία. Ὁ σ. τοὺς ὀρίζει ὡς «ἀναζητοῦντες» (seekers). Τὸ ἄρθρο διερευνᾷ τὸ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο αὐτῶν τῶν «ἀναζητούντων», γιὰ ποιὸν λόγο πιστεύουν στὸν Χριστὸ καὶ πῶς ζοῦν τὴν πίστη τους ἐν Χριστῷ. Κατὰ τὸν σ., ἡ μορφὴ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τοῦ κινήματος πρέπει νὰ εἶναι, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὶς ἄλλες γνωστὲς μορφές, αὐτὴ τοῦ διαλόγου. Ὁ σ. βλέπει μάλιστα τὸ κίνημα ὡς μία νέα Πεντηκοστή.

Ἡ Arcangeli Ilaria μὲ τὴ μελέτη της ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ὁ διάκοσμος τῶν τελῶν τοῦ 16ου αἰῶνα στὸ Palazzo Farrattini, σήμερα Propaganda Fide» («La decorazione di fine Cinquecento presso Palazzo Farrattini ora Propaganda Fide») ἀναφέρει ὅτι μετὰ ἀπὸ τὴν κατασκευή τοῦ κτηρίου ὁ Bartolomeo Farrattini ἤθελε νὰ διακοσμήσει τὸν κύριον ὄροφο γιὰ νὰ τιμήσει τὴν οἰκογένειά του. Σύμφωνα μὲ τὶς συνήθειες τῆς ἐποχῆς, ἔγινε μία διακόσμηση ζωφόρου πάνω σὲ ἓνα τεχνητὸ στήριγμα ποὺ περιεῖχε ἓνα πάνελ τοπίων μαζὶ μὲ τὰ οἰκόσημα τῆς οἰκογένειας Farrattini. Οἱ τοι-

χογραφίες αὐτὲς σώζονται ἀκόμη σὲ δύο αἵθουσες τοῦ κτηρίου, ποὺ σήμερα εἶναι ἡ ἔδρα τοῦ Συνόδου γιὰ τὸν Εὐαγγελισμὸ τῶν Λαῶν (ἡ παλαιὰ Propaganda Fide). Μέσα ἀπὸ κάποιες στυλιστικὲς συγκρίσεις μὲ ἄλλες παρόμοιες διακοσμήσεις ὡς πρὸς τὴ θεματικὴ καὶ τὴν κατασκευὴ τῆς ζωφόρου, προωθεῖται ἡ ὑπόθεση ὅτι μπορεῖ νὰ ἔχουν ζωγραφισθεῖ ἀπὸ τὸν Viterbo Tarquinio Ligustri τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰῶνα. Ἐγγράφα ποὺ μαρτυροῦν ἔργα ἀποκαταστάσεως τὸ 1852 καὶ ποὺ πιθανότατα ἀφοροῦν καὶ αὐτὲς τὶς τοιχογραφίες φυλάσσονται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Propaganda Fide.

Τὸ τεῦχος κλείνει μὲ τὴν παρουσίαση ὀρισμένων πρόσφατων θεολογικῶν τίτλων.

Δρ. Δημήτριος Κεραμιδᾶς

